

Березіна Ю. О.,
ОНУ імені І. І. Мечникова, м. Одеса

ПРОЯВ ЗІМКНЕНИХ ПРИГОЛОСНИХ *b, p* В ДАВНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИХ ПИСЬМОВИХ ПАМ'ЯТКАХ

*У статті йдеться про зімкнені приголосні **b, p** та їх вживання в давньовірхньонімецьких письмових пам'ятках (текстах та словниках).*

Ключові слова: давньовірхньонімецька мова, система консонантизму у германських мовах, губні зімкнені приголосні.

*В статье идет речь о смычных согласных **b, p** и их употреблении в древневерхненемецких письменных памятниках (текстах и словарях).*

Ключевые слова: древневерхненемецкий язык, система консонантизма в германских языках, чередование губных смычных согласных.

The article deals with the development of stop consonants in Old High German Period. The research was carried out on the material of the ancient texts.

Key words: Old High German, consonant system in Germanic languages, stop consonants.

В історичній фонетиці важливе місце займає розглядання фактів, пов'язаних з фонемною зміною складу слів. Причому, звукові (фонемні) зміни в повному розумінні слова повинні бути відмічені тільки в тому випадку, коли спостерігається принципова різниця в результаті заміни звуків. В такому випадку ці зміни можна назвати системними. При цьому дослідження має будуватися з урахуванням теорії фонем (фонології), яка в сучасній фонетичній науці займає належне місце. Однак, далеко не всі явища, пов'язані з вивченням звукової структури мови, можна пояснити з точки зору синхронії. Тільки застосувавши діахронічні дослідження, тобто шляхом порівняльно-історичного методу, можна інтерпретувати факти звукових змін і звукової еволюції.

Відомо, що звукові зміни мають не випадковий, а закономірний характер, і вони відбуваються завжди в певних фонетичних умовах [4]. У зв'язку з цим дуже часто звукові зміни визначаються як "звукові закони". Досліджуючи ті чи інші фонетичні зміни, необхідно знати причину, яка викликала появу нових варіантів. Такими можуть бути як мовні, так і не мовні фактори. До перших відносяться фонемний склад слів, їхнє подання, вплив наголосу і т.д.; до других, особливо в період більш раннього мовного розвитку, відносяться діалектні відмінності.

В результаті різноманітності в вимові відбуваються різні змішання, які змінюють звуки мовлення в фонетичному аспекті.

До сих пір не існує єдиної точки зору в питанні про виникнення причин, які викликають ту чи іншу звукову зміну. Найбільш відомі в лінгвістиці це: "теорія субстрату", "теорія найменших зусиль" і "теорія поколінь" [3]. Перша з названих має на увазі вплив мови-переможниці на переможеної мову і таке явище широко відомо, особливо в давні періоди. При цьому можуть існувати як випадки змішання, коли носії мови змінюють вимову опанованої мови, так і випадки запозичення, за яких в рідну мову вносяться чужі елементи. У другій теорії спостерігається прагнення до більш зручної артикуляції, коли існує значна економія в рухах органів артикуляції. В "теорії поколінь" відбуваються неминучі зміни в вимові при передачі мови від поколінь до поколінь.

Ми вважаємо, що в кожній теорії є своє раціональне зерно. Однак, тільки дослідження історичних чергувань та вживання фонем в давніх текстах може послужити надійним матеріалом для висування і підтвердження тих або інших мовних законів.

Відомо, що мова завжди знаходиться у стані розвитку, тому вивчення фонетичних процесів будь-якої мови взагалі і німецької зокрема, потрібно починати з давніх мов, бо це допоможе виявити закономірності її розвитку.

Оскільки змінюється діалектична єдність скадової мови, то насамперед це зміна форми і змісту одиниць. Соціальний розвиток людини на протязі всього життя приводить до відповідних змін на мовному рівні і в цьому разі форма прагне до збереження колишніх засобів вираження, що приводить до протиріччя зі змістом, який змінився. Як відзначає Таранець В.Г., фонетика сама по собі ніколи не піде на зміни вже звичних вимовних навичок. Це може трапитись тільки під впливом змістовного лексичного і граматичного факторів мови. Аналіз історичної зміни звуків у межах німецького слова, виконаний Таранцем В.Г., враховуючи енергетичну теорію мови, показав, що зростання сили вимови ударного складу по-різному впливає на його звуки (голосні та приголосні). Тому відбувається з розвитком мови перерозподіл енергії [6, с. 78-81]. Саме з цим і пов'язує вчений перший та другий пересув приголосних у германських мовах.

Метою нашої праці є дослідити особливості звукових змін зімкнених приголосних *b, p* у давньовірхньонімецькій мові (на матеріалі двн. текстів та двн. словників). Лінгвістичний аналіз, виконаний на основі вибірки, включає описовий, порівняльно-історичний та статистичний методи.

До перших писемних пам'яток двн. мови варто насамперед віднести глосси, "Пісню про Хільтібранта", "Давньовірхньонімецького Ісідора", "Давньовірхньонімецького Татіана", твори Ноткера та окремі переклади Євангеліє на різні діалекти двн. мови. У зазначений період ще не існувало єдиної німецької мови, бо вона була представлена діалектами двох різних груп – ніжньо- і верхньонімецької. Причому верхньонімецька включала в себе середньо- і південнонімецькі говори, які пізніше стали основою для утворення німецької національної мови.

Аналіз давніх текстів показав, що під час їхнього створення ще не існувало правил написання, тому письмова мова відображає досить повно фонетичну систему двн. мови, у графемах якої знайшли відображення реалізації голосних та приголосних фонем цього періоду. Письмові пам'ятки є доказом фонематичної особливості звуків, які мали різні варіанти вимови в діалектах. Але незважаючи на різноманіття реалізацій, фонетична система досить одноманітно представлена в різних текстах і може розглядатися як система двн. мови. Ця система описана в багатьох наукових дослідженнях [1, 2, 3]. Серед приголосних чітко виділялися проривні зімкнені *p, t, k, b, d, g*, з якими був пов'язаний перший пересув приголосних (2000-1000 до н.ч.) та другий пересув приголосних (5-8 ст. н.ч.). Треба зазначити, що у двн. період ще не існувало спеціального алфавіту, тому ті, хто тоді записував тексти не створювали своєї графічної системи, а використовували правила латинської графіки. Вони ґрунтувались на аналогії між звучанням німецьких поєднань фонем і тим, як вони читали ці поєднання букв в латинських текстах. Але разом з тим є пам'ятники і з самостійною графічною системою, до них можна віднести переклад Ісідора та твори Ноткера.

Наше дослідження позиційних відмінностей зімкнених приголосних *b, p* в двн. пам'ятниках показало, що у франкських діалектах цю відмінність виявлено тільки в початковій позиції, наприклад: *bi – pi – bei* ("Татіан", *ostfränkisch*), *barn – parn – palma – Kind*. Але в перекладі "Ісідора" (*rheinflänkisch*) спостерігається як початкові (*berg – perg – Berg*) так і серединні (та кінцеві) вживання приголосних *b, p*. Причому це трапляється після приголосного *l – selbes – hilpit – hilft*. Що до творів Ноткера, то складно щось сказати про протиставлення *b, p* в його алеманських пам'ятниках, хіба що *p* зустрічається дуже рідко, не враховуючи поєднання *sp*. Хоча за "ноткерівським" законом початку слова, пов'язаним з чергуванням глухих і дзвінких, зімкнену приголосну *p* заміняє *b*: *petont – betont*. Мабуть, вказані зімкнені позначали у Ноткера одну й ту ж фонему, котра зустрічалась в двох позиційних варіантах.

Розгляд двн. лексики в словниках також показав, що чергування *b, p* переважає в початковій позиції як в баварському так і в алеманському діалектах ніж в серединній та кінцевій. Наприклад: *bluot/ bluod – pluot – Blume, brediga – pediga – Predigt, breit – preit – breit, bruoder – prouder – Bruder, babes – pabes – Papst, bu – pu – Bau, birsen – pirsen* та ін. А приклади чергування *b, p* в серединній та кінцевій позиції малочисельні: *arwerban – arwerpan – ergeben, bilibau – bilipau – bleiben, wib – vip – Wipfel* та ін.

Розглянуті приклади є свідченням послаблення артикуляції германського приголосного *b* та переходу його в *p* в деяких діалектах двн. мови, що знайшло своє відображення у другому пересуви приголосних. Все вище зазначене виявляє закономірності розвитку фонетичної системи давньоверхньонімецької мови, доповнює її та пояснює причину чергування зімкнених приголосних *b, p* у сучасній німецькій мові.

Бібліографія:

1. Берков В. П. Введение в германистику: Учебник для университетов / Высшая школа, 2006. – 199 с.
2. Жирмунский В. М. История немецкого языка / Из-во литературы на иностранных языках. – Москва, 1948 (3-е издание). – 245 с.
3. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Историческая фонетика немецкого языка / Просвещение, 1965. – 192 с.
4. Таранец В. Г. Энергетическая теория речи. – Киев – Одесса : Вища школа, 1981. – 146 с.
5. Таранец В. Г. Фонетичні зміни звуків і слова в діакронії / Нова Філологія № 2(13). – Запоріжжя : ЗДУ, 2002. – 348-349 с.
6. Чемоданов Н. С. Хрестоматия по истории немецкого языка: Учеб. Пособие для ин-тов и фак. иностр. яз./ Сост. Н. С. Чемоданов. – 2-е изд., доп. – М. : Высш. Школа, 1978. – 288 с.
7. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. 4., erg. Aufl. – Tübingen : Max. Niemeyer Verlag, 1989. – 309 S.
8. Splett Jo. Althochdeutsches Wörterbuch. B. 1. – Berlin – New-York : Walter de Gruyter, 1993. – 577 S.